

„az itt élő nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és államalkotó tényezők. Vállaljuk, hogy a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját ápoljuk és megóvjuk.”
Magyarország Alaptörvénye, 2011.

A nemzetiségi dokumentumellátás története a kezdetektől napjainkig

A cikk alapját a közelmúltban írt szakdolgozatom [1] alkotja. A témaválasztás, a nemzetiségek könyvtári ellátása, számomra több szempontból fontos és indokolt volt. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy több szempontból is vizsgálhatom a tárgykört: egyrészt mint az Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK) Gyűjteményfejlesztési és Nemzetiségi Főosztályának dolgozója, másrészt mint a Magyarországon élő görög nemzetiség második generációjának tagja. Szakdolgozatom elkészítéséhez lehetőséget kaptam az Országos Idegennyelvű Könyvtár főigazgatójától, Mender Tibornétól az összes, általam igényelt könyvtári irat betekintésére és azoknak a munkámhoz való felhasználására, melyet ezúton is köszönök.

A kezdetek

A magyarországi nemzetiségek (1. táblázat) állami szintű könyvtári ellátása az 1970-es években kezdődött. Az MSZMP Központi Bizottsága Társadalomtudományi Intézete a 60-as évek második felében vitát indított a magyarországi nemzetiségekről, azok szerepéről. 1968-ban megszületett a párthatározat, amelynek alapján 1969–1970 folyamán az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központja felmérést készített a hazai nemzetiségek helyzetéről. Ennek alapján került sor a Művelődési Minisztérium két osztálya (Könyvtárügyi Osztály, Nemzetiségi Osztály) által megfogalmazott „Irányelvek a nemzetiségi lakosság könyvtári ellátásának továbbfejlesztésére” című dokumentum kiadására 1972-ben. [2] A minisztérium 1973 januárjában határozatot hozott a nemzetiségi közművelődés továbbfejlesztésének feladatairól. Előírták, hogy a lakóhelyi könyvtáron kívül – azok támogatására – a megyei, illetve esetenként városi könyvtárak keretében olyan hálózati bázisok épüljenek ki, amelyek egy megyében – vagy annak határain túl – felelősek a nemzetiségi lakosság könyvtári ellátásának megszervezéséért. Így épült ki a 16 báziskönyvtárból és 450 könyvtárból álló hálózat. A dokumentum azt javasolta, hogy a báziskönyvtárak egyrészt az állomány kiépítésére, másrészt a módszertani gondozás megindítására figyeljenek. A gyűjteményfejlesztés úgy történjen, hogy ki tudja elégíteni a nemzetiségi lakosság magasabb szintű igényeit, illetve letétek útján képes legyen bővíteni a helyi könyvtárak nemzetiségi nyelvű állományát. Módszertanilag pedig a báziskönyvtárak szervezik meg az állománygyarapítás irányítása mellett a letéti ellátást, a továbbképzést és a dokumentumok népszerűsítését. [3]

ményfejlesztés úgy történjen, hogy ki tudja elégíteni a nemzetiségi lakosság magasabb szintű igényeit, illetve letétek útján képes legyen bővíteni a helyi könyvtárak nemzetiségi nyelvű állományát. Módszertanilag pedig a báziskönyvtárak szervezik meg az állománygyarapítás irányítása mellett a letéti ellátást, a továbbképzést és a dokumentumok népszerűsítését. [3]

A jogelőd, az Állami Gorkij Könyvtár szerepe az 1970-es években

Az Állami Gorkij Könyvtár (ÁGK) már az 1970-es évek elején gyűjtötte a szomszéd országok irodalmi anyagát, mellyel alapot teremtett a későbbi nemzetiségi gyűjteménynek. Ezzel összefüggően, a gyarapítás könnyebbé tétele indokán igényként merült fel a szomszédos országok és a könyvtár közti személyes kapcsolatok létrehozása. [4] [5]

1973-ban a könyvtár tevékenységi köre új feladatokkal bővült: egyrészt a magyarországi nemzetiségek báziskönyvtárai részére állandó módszertani segítségnyújtást kellett biztosítani az állománygyarapítást illetően, másrészt a nemzetiségek írásbeli dokumentumainak gyűjtésével kapcsolatos szaktanácsadást és a központi nyilvántartást kellett megteremteni katalógus formájában. [6]

1. táblázat

A hazai nemzetiségek megoszlása nemzetiség, anyanyelv, családi, baráti közösségben használt nyelv szerint

Nemzetiség, nyelv	Nemzetiség	Anyanyelv	Családi, baráti közösségben használt nyelv	Nemzetiséghez tartozó*
Bolgár	3 556	2 899	2 756	6 272
Cigány (Romani, Beás)	308 957	54 339	61 143	315 583
Görög	3 916	1 872	2 346	4 642
Horvát	23 561	13 716	16 053	26 774
Lengyel	5 730	3 049	3 815	7 001
Német	131 951	38 248	95 661	185 696
Örmény	3 293	444	496	3 571
Román	26 345	13 886	17 983	35 641
Ruszin	3 323	999	1 131	3 882
Szerb	7 210	3 708	5 713	10 038
Szlovák	29 647	9 888	16 266	35 208
Szlovén	2 385	1 723	1 745	2 820
Ukrán	5 633	3 384	3 245	7 396
Hazai nemzetiségek együtt	555 507	148 155	228 353	644 524

* A nemzetiségi, anyanyelvi, családi, baráti körben használt nyelv kérdések legalább egyikénél az adott nemzetiséget jelölte (A KHS 2011. évi népszámlálás adatai alapján készített saját forrás)

Ahogy *Juhász Jenő*, az OIK korábbi főigazgatója fogalmazott: „az országos szintű jogi szabályozás már akkor is a közművelődési könyvtári hálózat keretei között írta elő a kisebbségek könyvtári ellátását úgy, hogy az országos szintű feladatok megfogalmazása mellett a középszintű könyvtári ellátásban résztvevő báziskönyvtáraknak és fenntartóiknak a teendőit is kijelölte, valamint ajánlásokat tartalmazott a helyi közművelődési könyvtári egységek és a fenntartó tanácsok részére is. A középszintű ellátás elsősorban a megyehatárokhoz igazodott, de tulajdonképpen regionális ellátásra törekedett, és azt valósította meg úgy, hogy a megyehatárokon túlra jelölte ki a báziskönyvtárak feladatait. Ezek többségben megyei könyvtárak voltak, de járási, városi könyvtárak (Sopron, Mohács, Baja, Gyula), sőt – Tótkomlós esetében – községi könyvtár is kapott ilyen megbízást. A szakszervezeti közművelődési könyvtárak szervezett keretek között nem, az iskolai könyvtárak pedig csak akkor vettek részt a kisebbségek ellátásában, ha ún. kettős funkciót (iskolai–közművelődési) töltöttek be ott, ahol kisebbségek éltek.“ [7] Kisebbségek, illetve mai szóhasználattal nemzetiségek szempontjából csak a történelmi nemzetiségek, a német, szlovák, román, szerb, horvát és a szlovén jöttek számításba.

1974 júniusában a *Művelődésügyi Minisztérium* megszűnt: feladatát egyrészt a *Kulturális*, másrészt az *Oktatási Minisztérium* vette át. A *Nemzetiségi Tanácsadó Bizottság* ezentúl a kulturális miniszter mellett folytatta tevékenységét.

1976-ban a Kulturális Minisztérium Könyvtárügyi Osztályának 1976. évi munkatervében az olvasható, hogy feladatként jelöli meg a nemzetiségi báziskönyvtárak év közepéig történő kijelölését. [8] Ez némileg ellentmond annak a ténynek, hogy már pár évvel korábban, 1972-ben az „*Irányelvek a nemzetiségi lakosság ellátásának továbbfejlesztésére*” elnevezésű minisztériumi dokumentum alapján kijelölték a 16 báziskönyvtárat, amelyek a nemzetiségi könyvellátás rendszerét alkották. Az ok, amiért mégis olvasható a minisztériumi munkatervben, az feltehetően arra vezethető vissza, hogy 1976. június 7-én hirdették ki a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1976. évi 15. sz. törvényerejű rendeletét a könyvtárakról, mely rendelet a nemzetiségi alapkönyvtárakra is kitér: „26. § (1) A nemzetiségi lakosság anyanyelvi irodalmi ellátását – a kulturális miniszter által a könyvtár felügyeletét ellátó tanácsal egyetértésben – nemzetiségi alapkönyvtárak segítik. (2) A nemzetiségi alapkönyvtárak szakmai segítségét koordinációs központ látja el.” [9]

A nemzetiségi dokumentumok beszerzése kapcsán a megjelent dokumentumokról előzetesen tájékozódni kellett, ami az akkori körülmények között komoly szervezést igényelt. A koordinációs központként kijelölt ÁGK megpróbált feladatának megfelelni és előzetes piackutatást végezni a nemzetiségek anyaországaiban fellelhető irodalom beszerzése érdekében. A kiadói könyvjegyzékek sokszor esetlegesen, illetve késve érkeztek, ezért a könyvtár vezetése engedélyezte a nemzetiségi referensek számára, hogy bizonyos időközönként kiutazzanak az adott országba tájékozódás, kapcsolattartás céljából. A nemzetiségi báziskönyvtárak részére történő könyvbeszerzés a *Könyvértékesítő Vállalat (KÉV)* – a későbbi *Könyvtárellátó Nonprofit Kft.* – közreműködésével történt. Az ÁGK címjegyzékeket állított össze a nemzetiségi nyelvekből – természetesen a „makronemzetiségekről” és azok nyelveiről beszélünk ebben az időben.

1978-ban az ÁGK hivatalosan is megkapta a koordinációs központ szerepkört a nemzetiségi alapkönyvtárakra vonatkozóan, ami két döntés kapcsán vált szükségessé. Egyrészt az 1976. évi 15. sz. – a könyvtárakról rendelkező törvényerejű rendelet kapcsán, másrészt az *MSZMP Politikai Bizottságának* 1978. január 10-i nemzetiségpolitikai határozata alapján. Ez utóbbi határozat alapján jelölte ki a Kulturális Minisztérium a teendőket:

„[A Politikai Bizottság] megállapította, hogy a nemzetiségi területen folyó közművelődés az elmúlt tíz évben mennyiségileg és minőségileg számottevően fejlődött. Elmélyült az anyanyelvi kultúra ápolása iránti igény, szélesedett annak társadalmi bázisa. [...] A minisztérium vezetőtestülete legutóbb 1973-ban tárgyalta a nemzetiségi közművelődési tevékenység helyzetét és feladatait, jóváhagyta 'A nemzetiségi közművelődés továbbfejlesztésének feladatai', valamint az 'Irányelvek a tanácsok és a tanácsai szakigazgatási szervek feladatai a nemzetiségek közművelődéséhez' c. anyagokat. [...] Az azokban kitűzött feladatok jó része megvalósult. [...] a Politikai Bizottság az eddigi eredményekre építve a további feladatot alapvetően a nemzetiségi témájú és nyelvű közművelődés hatáskörének kiszélesítésében, a tevékenység eszmei és művészi színvonalának emelésében jelölte meg. [...] A jól kiépített nemzetiségi alapkönyvtár rendszer eredményeire építve biztosítani kell a nemzetiségi könyvtárak folyamatos ellátását a szocialista országokból történő folyamatos behozatal útján. Javítani kell a könyvvállomány összetételét, főleg a gyermek- és az ifjúsági irodalom terén. Növelni kell az állomány olvasottságát, szélesíteni kell az azt szolgáló rendezvények formáit (ankétok, olvasótá-

borok, író-olvasó találkozók stb.). Rendszeressé kell tenni az érintett szocialista országokból behozott nemzetiségi nyelvű könyvek és hanglemezek szabad árusítását, a választék bővítését. Az Állami Gorkij Könyvtárban biztosítani kell a központi nemzetiségi könyvtárak koordinációs és módszertani feladatainak hatékony ellátását.” [10]

Ezt követően az ÁGK szerepe a nemzetiségi dokumentumellátás folyamatában egyre nőtt. A *Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK)* által 1975-ben elindított „Új Könyvek – Nemzetiségek Anyanyelvi Irodalma” című állománygyarapítási tanácsadó kiadvány szerkesztése 1979-től került hivatalosan az ÁGK-ba. Ettől az évtől új címmel, *Nemzetiségi Új Könyvek (NÚK)* néven jelent meg a kiadvány. A NÚK kiadásával kapcsolatban kétoldalú megállapodás aláírására is sor került a KÉV és az ÁGK közt. Ennek alapján kimondták, hogy az ÁGK támogatást nyújt a KÉV-nek a nemzetiségi területek anyanyelvű irodalmának kiválasztásához a szomszédos szocialista országok könyvterméseiből, cím szerinti jegyzéket ad a behozatalra javasolt könyvekről és a példányszámra is javaslatot tesz. A NÚK – nyelvek szerint – négy sorozatban, évi 16 számban jelent meg. A NÚK közölte az ismertetett kiadványok raktári jelzetét, a *Magyar Nemzeti Bibliográfiával* egyező címléírását, ETO szákszámait, a könyv ISBN számát, tárgyszavakat, a mű szöveges ismertetését és a könyvtári beszerzésre vonatkozó minősítő jeleket az ajánlást illetően. 1979-től évfolyamonként összevont, betűrendes és tárgymutató jelent meg. Az egy-egy lapszámba felvehető művek száma a külföldről beérkezett nemzetiségi könyvanyagtól függött.

A nemzetiségi alapkönyvtárak vezetői számára az ÁGK a beszerzendő művekkel kapcsolatban beszerzési tervezetet készített elő, melyet véleményezésre nekik megküldtek. A tervezet igyekezett a nemzetiségekkel kapcsolatban minden számításba vehető területet részletesen megjelölni.

A nemzetiségi könyvbeszerzést a KÉV végezte a *Kultúra Külkereskedelmi Vállalat*on keresztül. A beszerzések nyelvenként eltérő képet mutattak.

1980-ban az ÁGK szükségét látta külön a nemzetiségi ügyekkel foglalkozó osztály létrehozását a megnövekedett feladatok kielégítő ellátására. A NÚK számára történő előszerzeményezési javaslattétel (mely ekkorra már elérte az évi 1000 címet) mellett a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, illetve a Kulturális Minisztérium Nemzetiségi Osztálya felké-

résére a nemzetiségi beszerzéssel foglalkozó munkatársakat rendszeresen küldték külföldre könyvbeszerzési céllal. Az utak anyagi fedezetét a minisztérium biztosította.

Az 1980-as évek elején tovább folytatódott a retrospektív mintakatalógusok kiadásának összeállítása, melynek első szakasza a KMK vezetésével 1969 és 1972 között volt. Az ÁGK ezek folytatásaként adta ki jegyzékeit azzal a céllal, hogy bemutassák a német, délszláv, szlovák és román könyvkiadás válogatott anyagát. A jegyzékek elkészítése az 1980-as évekre húzódott át.

Az 1980-as évek

Az 1980-ban tudományos könyvtárrá és a kulturális miniszter 101/1980/M.K.4./KM számú utasításával kutatóhellyé minősített Állami Gorkij Könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzatát 1980. március 29-én fogadták el, melyben rögzítették a könyvtár feladatait. Új pontként szerepel az eddigiekhez képest az országos forrástájékoztató központi ("refferal centre") szerepkör ellátása a hazai nemzetiségi kutatás és dokumentáció terén. [11]

A NÚK kiadása a kialakított rendben folytatódott a 80-as években is. A NÚK füzetei mellett megjelentek a nemzetiségi kiadványokat népszerűsítő plakátok, szóróanyagok.

A nemzetiségi könyvellátás rendszerét az egyszerűség, célszerűség és a könnyen kivitelezhető megoldások jellemezték. „Nem volt széles látókörű, és nagyvonalú szerzeményezési politikát sem tett lehetővé, de arra föltétlenül alkalmas volt, hogy keretében viszonylag olcsón és országosan egységes elvek szerint, elfogadható mennyiségű könyvállományt alakíthassanak ki.“ [12]

A könyvellátás nehézkes voltára többször panaszkodtak az érintett báziskönyvtárak, főként a megyei könyvtárak. Szerettek volna a NÚK-ban ajánlott műveken kívül mást, illetve más információhordozón megjelent dokumentumot is vásárolni, akár folyóiratot is, amire a központi, állami keretből nem volt lehetőség. Az ÁGK elismerte a panasz jogosságát, hiszen egyrészt a központi keret kizárólag a Népköztársaság úti, nemzetiségi könyvek forgalmazását felvállaló könyvesboltban használható fel, másrészt ahogy az ÁGK akkori munkatársa, *Baloghné Milánkov Anna* írja: „a NÚK-ban ismertett könyvek csak korlátozott példányszámban kaphatók. Előzetes megrendeléseinkkor igen magas

példányszámban rendelünk, a könyvek azonban gyakran jóval kisebb példányszámban érkeznek be. A másik tényező, hogy a kiadók igen sematikus ismertetése alapján rendelünk, amely sok esetben nem ad elég tájékoztatást. Így előfordul, hogy olyan könyvből rendelünk keveset, amelynek minden könyvtárban ott kellene lennie. Ezt a hibát korrigálná ki az utánrendelés, amelyre azonban általában már nem érkezik be a könyv.“ [13]

Az 1982. évben megfigyelhető, hogy az ÁGK-n belül két osztály is alakult a nemzetiségi ügyek intézésére: a *Nemzetiségi Koordinációs és Módszertani Osztály*, illetve a *Nemzetiségi Dokumentáció*. Az előbbi a hálózatfejlesztéssel, képzésekkel, a báziskönyvtárosok számára tartott értekezletek szervezésével foglalkozott. Az osztály a Nemzetiségi Új Könyvek évi 16-18 számában továbbra is 1000-1200 címet jelentetett meg. Az osztály feladata volt a törzanyagjegyzékek kiadása is. Az 1982. év során kiadták a román, majd 1984-ben a szlovák jegyzéket. Az ÁGK 1986. évi munkatervében szerepel a szerb-horvát-szlovén törzanyag-jegyzék lektorált kéziratának elkészítése és a német mintakatalógus nyomdai munkálatainak megszervezése [14], az 1987. évi munkatervben szintén, de a későbbi iratokban már nem olvashatunk erről. A német törzanyagjegyzék bizonyára jórészt elkészült, mert az 1987. évi munkaterv a „német törzanyagjegyzék mintegy 800 tételt tartalmazó kötetét“ [15] konkrétan említi, de ez nyomtatásban végül nem jelent meg.

A másik osztály, a Nemzetiségi Dokumentáció a retrospektív nemzetiségi bibliográfiák (1945–1975) megjelentetésével foglalkozott, és elindította a kurrens nemzetiségi dokumentációt minimális programmal (kb. 200 folyóiratra támaszkodva), helyi erővel és témaköröktől függően külső intézmények bevonásával.

1981 júliusában a *Magyar Tudományos Akadémia*-tól az ÁGK tulajdonába került többszázezer címfelvételel magába foglaló *Nemzetiségi bibliográfia 1945–1975*, mely a közép-kelet-európai nemzetiségi kérdésre és kisebbségelméletre vonatkozó gyűjteményt tartalmazta. Ennek a rendszerezése, publikálása jelentősen megnövelte az ÁGK nemzetiségi dokumentációs feladatkörét.

1982-ben „Nemzetiségi kézikönyvtár-szakolvasó” is nyílt a könyvtárban, ahol a témakörre vonatkozó alapkönyveket, a sajtókivágat-gyűjteményt és a kéziratári anyagot helyben lehetett használni.

1984-ben *Fekete Olga*, a *Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztályának* munkatársa készített egy anyagot az akkori nemzetiségi könyvellátás helyzetéről. Tanulmányában figyelembe vette a KMK részéről *Arató Antal* vizsgálati anyagát, *S. Benedek András*, az ÁGK munkatársának, továbbá a KÉV, a *Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat* és az *Állami Könyvterjesztő Vállalat (ÁKV)* észrevételeit. [16]

A tanulmány kiemeli, hogy a központi támogatás önmagában nem elégséges az alapkönyvtárak tervezhető ellátására. Eredetileg, kb. 1971-ig, a központi keretösszeg elég volt a feladatra, de utána a helyi tanácsok többségében nem építették be költségvetésükbe a nemzetiségi könyvtári támogatást. Ezért javasolja a kettős támogatás bevezetését. *Arató Antal* megjegyzéseire támaszkodva *Fekete Olga* kiemelte, hogy a központi keret felosztása nem történik meg év elején, hanem csak március hónapban, aminek következtében a könyvbeszerzés csak 1-2 hónap múltán kezdhető meg. (Ez a probléma, ma, a 2013. évben is fennáll.) A keretfelosztást az MM Könyvtári Osztálya az ÁGK-val történt egyeztetést követően végzi. A dokumentumok négy országból (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, NDK) való importját a KÉV a Kultúra Külkereskedelmi Vállalaton keresztül intézi. Az igényléstől a tényleges behozatalig nagyon hosszú az eltelt idő, aminek következtében tervezhető könyvellátásról nem beszélhetünk. Ez az oka, hogy a könyvtár az adott nyelvi területért felelős munkatársait küldi ki a szomszéd országokba könyveket vásárolni, ami 1981-ig jól működik. A nehézkes könyvvásárlások következtében az ÁGK NÚK kiadványait, melyek az állománygyarapításhoz hivatottak segítséget nyújtani a báziskönyvtáraknak, 4-5 hét alatt kénytelen elkészíteni. Ennek az a következménye, hogy a nemzetiségi könyvek sokszor hamarabb kerülnek a könyvesboltba, mint az ajánlók a báziskönyvtárakba. Ezt a kérdést rendezni kell. A jugoszláv könyvbehozatal normalizálására javasolja a Jugoszláviában lévő kulturális attaséval és a Délszláv Szövetséggel való kapcsolatfelvételt. De jónak látja a személyes könyvbehozatalt is Jugoszláviából, valamint Romániából.

A terjesztés területén is visszasságok tapasztalhatók. A KÉV Bulcsú utcai könyvesboltja csak az összes könyvtár megrendelése után kezdi meg a szállítást, ami mindenképp felülvizsgálatra szorul. 1983-ban a *Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat* a nemzetiségi könyvek tekintetében próbálkozott bizományosi rendszer kiépítésével; a bizományo-

sokat a nemzetiségi szövetségek ajánlásai alapján jelölték ki. A rendszer a németeknél jól, a délszlávoknál közepesen, a szlovák és román nemzetiség esetén gyengén működött. *Fekete Olga* fokozott népszerűsítő tevékenységet vár a KÉV „Könyvet postán” nevű akciójához, illetve javasolja, hogy a nemzetiségi szövetségek programjaik során tegyék lehetővé a kiadványok népszerűsítését, árusítását. A nemzetiségi szövetségek egy lényeges megjegyzést tettek a tanácskozáshoz: az, hogy a könyvterjesztő vállalatoknál sokszor elfekvő raktári készletek vannak, nem feltétlen jelenti az érdektelenséget a nemzetiségek részéről, hiszen igényfelmérés részükről nem történt.

A minisztériumi előterjesztést egy hónapon belül az érintettek részvételével tárgyalták. *Fekete Olga* javaslatait elfogadták. Egy ponttal egészült ki a megállapodás: „A Kultúra Külkereskedelmi Vállalat folyamatosan gondozza a hazai kiadványok külföldi terjesztésének kérdését. [...] A nemzetiségi kiadványokat eljuttatja a külföldi magyar kulturális intézetek könyvesboltjaiba.” [17]

Az 1985. évi szakfelüyeleti jelentés [18] alapja elsősorban az előző évi, *Fekete Olga* által készített minisztériumi tervezet, illetve annak elfogadása. Újdonságként szerepel benne, hogy a jelentés a nemzetiségi állományfejlesztés további lehetőségeként említi a nemzetközi cserét, illetve az ajándékok elfogadását. A nemzetközi csere helyzete viszont még a 80-as évek közepén sem működött megfelelően, elsősorban az anyagi fedezet hiánya miatt. Az ajándékozás pedig mindig esetleges, nem tervezhető.

A nemzetiségi könyvellátás tárgyi és személyi feltételeinek vizsgálata során a jelentés megállapította, hogy a megyei könyvtárakban működő báziskönyvtárak esetén mind a raktározás, mind a gépkocsihasznalet megoldott, de a kisebb báziskönyvtáraknál ez koránt sincs így. A személyi feltételek esetén hasonló a helyzet: a kisebb helyeken nincs nemzetiségi referens, sok a rész munkaidős, nyelvismeret nélküli munkatárs. Bár a nyelvismeret és a referensi munkakör még megyei szinten sincs mindenhol megoldva, ezért javasolják, hogy a báziskönyvtárak rendszerét gondolják át minisztériumi szinten és a közvetlen fenntartókra is nagyobb szerep háruljon.

Elsőként a szakfelüyeleti jelentésben olvasható a decentralizálás lehetősége: „lehetőség szerint egyre több nagyobb települést kell bevonni az önálló szerzeményezésű tagkönyvtárak körébe

[...] Itt a decentralizált ellátás (önálló szerzeményezés) az előnyösebb, mivel jobban biztosíthatja a fenntartók érdekeltségét, a helyi erőforrások igénybevételét, a kettős ellátás elvének megfelelően.” [19] Az önálló szerzeményezés mára teljesen megvalósult. A letéti helyek kapcsán megemlíti a jelentés, hogy mindenképp felülvizsgálatra szorulnak az iskolákban (pl. Gyulán a román gimnáziumban), nemzetiségi klubokban (pl. Battonyán a szerb és a román klubokban) elhelyezett letétek. Javaslatot tesz minél több nemzetiségi rendezvény szervezésére is, a legsikeresebbnek ítélt program, az olvasótáborok megvalósítása mellett.

1987-ben a KMK-val együttműködve, kidolgozták a nemzetiségi könyvtári hálózat adatszolgáltatási rendszerét, amely összhangban állt az országos könyvtári statisztikával. További elemzések készültek a báziskönyvtárak helyzetéről, de lényegi változás a 80-as évek végéig már nem történt. A rendszer legnagyobb hiányossága, hogy – bár az 1985. évi szakfelügyeleti jelentés felhívta rá a figyelmet – a nemzetiségi dokumentumellátás anyagi feltételeinek biztosítása megmaradt az ajánlás szintjén, nem történt törvényi szabályozás a finanszírozást illetően, a csökkenő központi források pedig nem tették lehetővé az elégséges ellátást.

Az 1990-es évek

1990-ben az Állami Gorkij Könyvtár jogutódja az Országos Idegennyelvű Könyvtár lett.

Törvényileg a nemzetiségek anyanyelvű irodalommal való ellátását az 1991. évi, a helyi önkormányzatok egyes feladatait és hatásköreit szabályozó törvény [20] fogalmazta meg először. Ahogy a 2010. évi ombudsmani jelentés írja: „Kimondja ugyan, hogy a helyi önkormányzat a nemzetiségeknek is köteles biztosítani az általános nyilvános könyvtári szolgáltatást, de a feladat ellátására, könyvtár fenntartására csak a főváros és a megyék önkormányzatait kötelezte. A könyvtári szakirodalom szerint e törvény a megyei önkormányzatok feladatává tette a nemzetiségi alapkönyvtárak kijelölését is.” [21]

Mind a hazai, mind a külföldi könyvtárak jelentősen megemelkednek ebben az időben, ami ugyanakkor egyre kisebb példányszámú beszerzést tesz lehetővé. Megfigyelhető, hogy egyre több báziskönyvtár önállóan kezd szerzeményezni, kevésbé igénylik a tanácsadást. A Könyvtárellátó Vállalat részé-

ről 1996-ban jó kezdeményezés volt, hogy a NÚK-füzeteket nem a báziskönyvtáraknak, hanem a települési könyvtáraknak juttatta el, azt remélve, hogy ily módon közvetlenül az érintettekhez fog eljutni az információ. Az internet térhódításával és az OIK nemzetiségi adatbázisának, valamint az adatbázis NELLA (Nemzetiségi Könyv Ellátó) moduljának megjelenésével az ajánló füzetek megjelenését megszüntették.

1996-ban az OIK-ban szervezeti átalakítás volt; az év második felében a nemzetiségi ügyeket a *Nemzetiségi és Világirodalmi Dokumentációs Osztály* látta el. A báziskönyvtárakkal az intézmény tartja a kapcsolatot, mely kapcsolattartás beszerzési tanácsadásból és személyes látogatásokból áll. „A tanácsadás során módszertani, állománygyarapítási és feldolgozási kérdésekről, a hazai és a külföldi könyvbeszerzési lehetőségekről tájékoztatjuk a báziskönyvtárakat és igyekszünk kapcsolatukat egyengetni a nemzetiségi önkormányzatokkal” [22] – olvashatjuk az Országos Idegennyelvű Könyvtár 1996. évi beszámoló jelentésében.

Az 1997. évi CXL. törvény részletes szabályozást nem tartalmaz a nemzetiségi könyvellátásra, azon kívül, hogy a háromszintű könyvtári rendszert meghagyja és az OIK módszertani koordináló szerepét megerősíti.

A rendszer anyagi vonatkozásait nézve, az 1995. év volt az utolsó a 90-es években, amikor a nemzetiségi dokumentumellátásra – a korábbi évekhez hasonlóan – összesen 3 millió Ft állt rendelkezésre. Az azt követő néhány év a bizonytalanság jegyében telt.

A rendszerváltás és a 2000-es évek

A nemzetiségi könyvellátást érintő szándékolt változásokról az OIK-ban 1999. december 18-án egyeztetést tartottak az érintett felek: az országos kisebbségi önkormányzatok képviselői, a megyei könyvtárak vezetői, a *FSZEK* főigazgatója és a *Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának (NKÖM)* munkatársai. Az egyeztetés kapcsán egy három főből álló munkacsoportot (*Elekes Eduárdné*, a *Tolna Megyei Könyvtár* igazgatója, *Ramháb Mária*, a *Katona József Megyei Könyvtár* igazgatója, *Juhász Jenő*, az OIK főigazgatója) bíztak meg, hogy készítsen tervezetet, adjon megoldási javaslatokat a nemzetiségi könyvellátás megreformálására. A tervezet [23] gyorsan, 2000. január 6-ára

elkészült, benyújtották a NKÖM Könyvtári Osztályára.

A tervezet a nemzetiségi könyvellátás rövid története, a jogi szabályozás, igazgatás, felügyelet, fenntartás felvázolása után tesz javaslatot a könyvtári ellátás korszerűsítésére. Kiemeli a központi finanszírozás hiányát mint alapvető tényezőt, „évenként előre meghatározott, feladatfinanszírozásra elkülönített és az inflációval lépést tartó, a dokumentumok árainak növekedését kompenzáló összeg” [24] szükségességét hangsúlyozza. Összesen 30 millió forintban határozza meg a szükséges forrást, a felosztás szempontja pedig az egyes könyvtárak által ellátandó területen élő nemzetiségi lakosság létszáma.

A finanszírozást több forrásból kívánta megoldani: a *NKÖM Közgyűteményi Főosztálya*, a *Nemzeti és Etnikai Ügyek Főosztálya*, a *Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal (NEKH)*, az országos kisebbségi önkormányzatok, az érintett alapítványok egyaránt vegyenek részt a költségek viselésében. Ez az idealisztikus megoldás nyilván nem nyerte el minden érintett tetszését.

A Könyvtári Osztály 2000. február 18-án kérte fel az OIK-ot az intézkedési terv [25] elkészítésére, amely március 9-re el is készült. A ma is több ponton érvényben lévő folyamatot ebben rögzítették. A 13 „nemzeti kisebbség” könyvtári ellátásának munkafolyamat-terve vázlatosan:

- az aktuális könyvpiac feltérképezése,
- a kínálat kiajánlása,
- rendelések összegyűjtése,
- áruforgalmi nyilvántartás,
- a beérkezett könyvek feldolgozása,
- kiszállítás, teljes körű pénzügyi lebonyolítás.

Az intézkedési terv technikai feltételeként ekkor még az OIK „áruforgalmi program megvásárlását” tervezte, mely később megoldódott az integrált könyvtári rendszerek, elsősorban a HunTéka NELLA moduljának bevezetésével. A személyi feltételekre vonatkozóan hangsúlyozta, hogy a nyelvi referenseknek évente egyszeri anyaországbeli kiutazást kell biztosítani a piac feltérképezése céljából – ez a kérdés is megoldódott nagyon gyorsan, hiszen rövid időn belül megjelentek az internetes üzletek, könyvkereskedések, így online lehetett a piackutatást végezni.

A kisebbségi önkormányzatokkal 2000. július 12-én a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalban került sor megbeszélésre, ahol az országos ki-

sebbségi önkormányzatok elnökei, alelnökei vettek részt és fejtették ki véleményüket. Az önkormányzatok pár nappal ezt megelőzően egyeztettek egymással és azt a közös álláspontot képviselték a NEKH-el szemben, hogy saját, önálló könyvtárakat szeretnének. Némelyek hajlottak a kettős rendszer felállítására (saját könyvtár és az állami rendszer) – például a románok és az ukránok, mások a választás lehetőségét szerették volna (szerbek), a görögök, a horvátok, és a bolgárok a „csak saját könyvtár” elve mellett álltak ki.

Az OIK-ban 2000. augusztus 29-én megtartott munkaértekezleten a NKÖM, a NEKH, a *Magyarországi Németek Országos Önkormányzata*, az *Országos Szlovák Önkormányzat*, a FSZEK és a Tolna Megyei Könyvtár képviselői vettek részt. „A munkabizottság köszönetét fejezi ki a NKÖM illetékes szakrészlegének azért, hogy kezdeti lépésként 2000. évre 5 millió Ft-ot különített el a hazai kisebbségek könyvtári dokumentum ellátása biztosításának központi támogatására, ugyanakkor megállapította, hogy ez az összeg messze nem elegendő a feladat elfogadható szintű megoldására.” [26] – írták az értekezlet emlékeztetőjében. Megállapították, hogy ebből a szűk 5 millió Ft-ból az etnikai kisebbséget, a romákat nem célszerű magyar nyelvű dokumentumokkal támogatni, csak idegen nyelvű könyveket, hangzó anyagokat kellene számukra vásárolni. További javaslat az volt, hogy a német anyag kivételével, az összes nemzetiségi nyelvből az OIK végezze a beszerzést, a feldolgozást, a pénzügyi tranzakciókat. A német dokumentumok esetében a megyei könyvtárak és a FSZEK önállóan járjon el, viszont az OIK német nyelvből is készít ajánló jegyzéket. A mikronemzetiségek – melyeket a szakirodalom szórványnemzetiségeknek is nevez – tekintetében a nemzetiségi könyvtári ellátást könyvtárközi kölcsönzés útján kell megvalósítani.

2000. szeptember 26-án újabb értekezletre került sor a témát illetően, a megyei könyvtárak vezetői, a FSZEK és az OIK közreműködésével. A közös álláspont szerint: „Minden megyében és a fővárosi kerületekben és országosan propagálni kell a könyvtárak nemzetiségi lakosságot ellátó tevékenységét, és meg kell nyerni a helyi, a megyei, az országos kisebbségi önkormányzatok szimpátiáját, segítőkészségét. Különösen fontos lenne, hogy a kisebbségi önkormányzatok – a NKÖM-öt támogatva – lobbizzanak annak érdekében, hogy folyamatosan, évről-évre a központi költségvetésben a kisebbségi dokumentumellátásra és az ellátó rendszer működtetésére megfelelő pénzügyi összeg

álljon a könyvtári rendszer rendelkezésére.” [27] Ez nem valósult meg; azok az önkormányzatok, amelyeknél erős volt a szándék az önálló könyvtár kiépítésére, saját könyvtárat létesítettek, a többiek mellékes kérdésnek tekintették.

A következő években még néhány évig volt központi finanszírozású, többé-kevésbé rendszeres nemzetiségi dokumentumellátás, de a korábbi, 2000. évi tervekben szereplő több forrású központi finanszírozás nem valósult meg.

A 2010. évi ombudsmani jelentés a nemzetiségi könyvtári ellátással kapcsolatban ajánlásokat fogalmaz meg, az egyik ajánlás az illetékes minisztériumhoz szól:

„Az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján azzal az ajánlással fordulok az oktatási és kulturális miniszterhez, hogy a könyvtárak kisebbségi vonatkozású feladatai pénzügyi háttérének biztosítása érdekében:

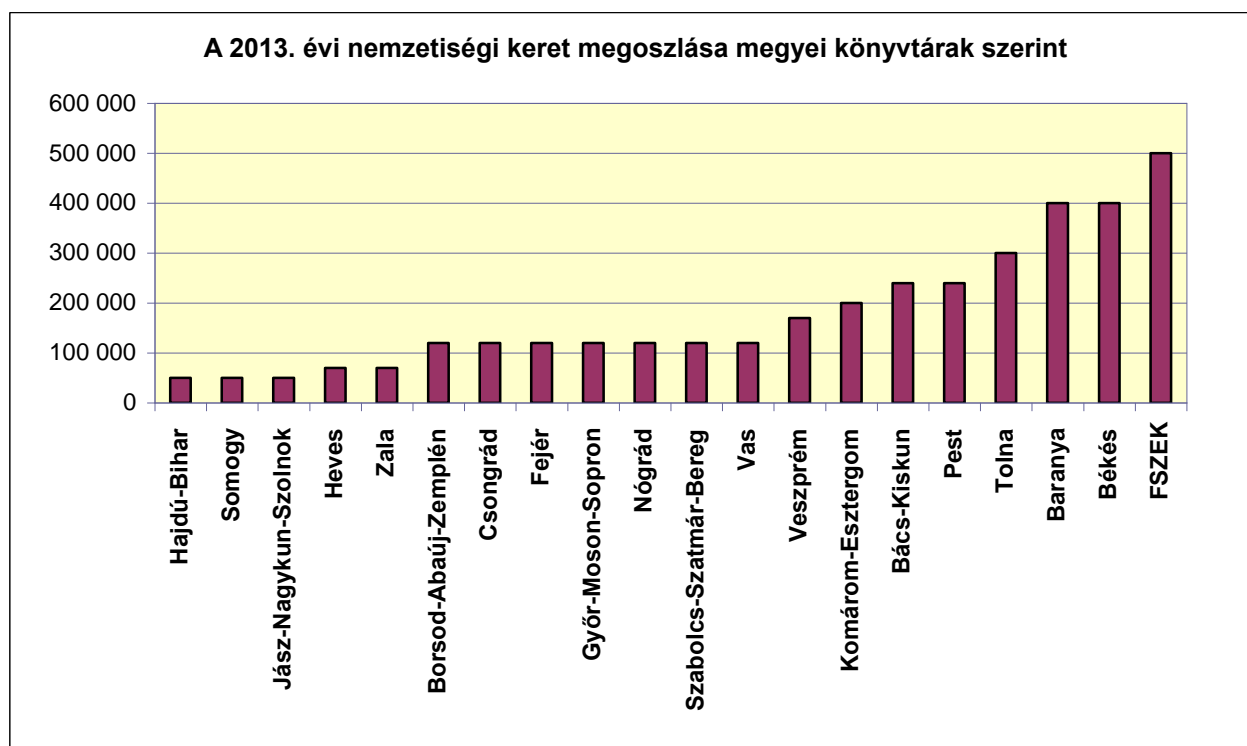
4.6.1. Növelje a nemzetiségi könyvgyarapításra elkülönített minisztériumi keretösszeget.

4.6.2. Emelje a cigány dokumentumok (írott, hang, kép) vásárlására rendelkezésre álló központi keretösszeget, és azt a megyei könyvtárakkal és az

Országos Idegennyelvű Könyvtárral egyeztetve, differenciáltan ossza el.” [28]

Az ombudsmani ajánlás ellenére a minisztériumi keretet nem növelték. A cigány dokumentumok vásárlására fordítható keretösszeg sem nőtt, maradt a 10 000 Ft/könyvtár összeg. 2010-től kezdve az OIK ajánlólistát készíti a fellelhető roma dokumentumok vonatkozásában. A 2012. évben egy alkalommal 20 000 Ft-ra emelték a könyvtárak által központilag e célra fordítható összeget, mivel két éves hiány pótlásáról volt szó. 2013-tól újra 10 000 Ft-tal számolhatunk a cigány vonatkozású dokumentumokat illetően (1. ábra).

A nemzetiségi könyvellátásra a 2006. évtől több alkalommal nem kaptak az érintett könyvtárak központi keretet: ilyen volt a 2006. és a 2007. valamint a 2010., s részben a 2011. év. A 2012. év keretösszege 6 millió Ft volt, a 2013. évé 5,65 millió Ft. A 2012. és a 2013. év során újra indult a központi dokumentumellátás, és sikerült elérni, hogy a folyamatban kiemelkedő szerepet betöltő Országos Idegennyelvű Könyvtár ténylegesen részesüljön a nemzetiségi dokumentumellátás összegéből.

1. ábra A keretek megoszlása megyék szerint

A ma hatályos törvények alapján az OIK továbbra is jogosultságot élvez a nemzetiségi könyvellátás koordinálására. A 2011. évi CLXXIX. törvény az OIK-ot és a folyamat szereplőit nevesíti:

„41. § (1) A nemzetiség anyanyelvű könyvtári ellátását az Országos Idegennyelvű Könyvtár (a továbbiakban: OIK) koordinálja, a szolgáltatásokat az OIK, a megyei könyvtárak és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár nyilvános könyvtári rendszeren keresztül biztosítja.

(2) Azokon a településeken, ahol nincs települési önkormányzat által fenntartott települési könyvtár, a nemzetiségi lakosság részére az anyanyelvű könyvtári ellátást az ágazati törvényben meghatározottak szerint kell biztosítani.”

Összegzés

Magyarország történelmileg azok közé az országok közé tartozik, ahol a nemzetiségi sokszínűség évszázados örökség. A többségi magyarság általában véve elfogadó a nemzetiségekkel szemben, a másság, az eltérő kultúrák külsőségei sokak érdeklődését felkeltik.

A nemzetiségi könyvtári dokumentumellátás többször módosított koncepciók, törvények, rendeletek mentén alig 40 éves múltra tekinthet vissza. Az évek alatt törvények, intézkedések, javaslatok, ajánlások sora született annak érdekében, hogy a nemzetiségi könyvellátás rendszere kiépüljön és működjön. A könyvtári rendszer érintett területein számos szakember dolgozott és dolgozik ma is azon, hogy a folyamatos fejlesztést igénylő nemzetiségi dokumentumellátás működőképes és hatékony legyen. A nemzetiségi kultúra egyik legfontosabb tényezője az anyanyelven íródott könyv, az anyanyelven kiadott dokumentum. Ez egyrészt a nemzetiségi szerzők által kiadott alkotásokat, másrészt az anyaországi irodalom legfontosabbnak ítélt műveikhez való hozzáférést jelenti. A nemzetiségi dokumentumokat legjobban a könyvtárakban őrizhetjük meg feltárt, rendszerezett formában. A nemzetiségi könyvellátás és a nemzetiségi kultúra szorosan össze kell, hogy kapcsolódjon, mert ezáltal őrizhető meg a hagyomány, a másság, mely színessé teszi a magyarországi kulturális életet is.

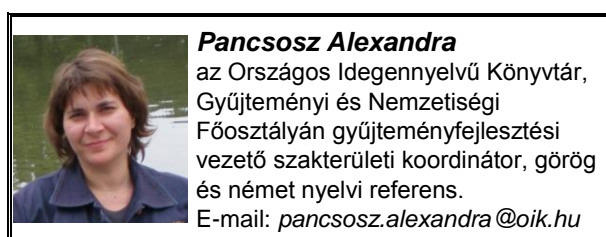
Irodalom

- [1] PANCSOSZ Alexandra: Nemzetiségek és könyvtári ellátásuk. A Magyarországon hivatalosan elismert nemzetiségek dokumentumellátása – különös tekintettel az Országos Idegennyelvű Könyvtár szerepére. Baja, 2013.

- [2] Állami Gorkij Könyvtár: Jelentés a nemzetiségi báziskönyvtárak szakfelügyeleti vizsgálatáról. 1985.
- [3] NEMES Erzsébet: A könyvtár szerepe a kisebbségi sorsban élők identitásának megőrzésében. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 8. sz. 1999. p. 27.
- [4] SÁNDOR László: Az 1970. évi nemzetközi kapcsolatok értékelése (114/1971). Állami Gorkij Könyvtár, 1971. Bíró Vera fősztályvezetőnek (MM Közművelődési Fősztály)
- [5] SÁNDOR László: 1972-től érvényes kulturális munkatervek előkészítése (272/1971). 1972. Sárdi Lajos fősztályvezető helyettesnek (MM Közművelődési Fősztály)
- [6] SÁNDOR László: [Feljegyzés] (688/1973). MM Pénzügyi és Ellenőrzési Fősztályának. Állami Gorkij Könyvtár, 1973.
- [7] JUHÁSZ Jenő: A magyarországi kisebbségek könyvtári ellátásáról. = Könyvtári Figyelő, 11. köt. 4. sz. 2002. p. 15–18.
- [8] KONDOR Istvánné: Könyvtárügyi Osztály 1976. évi munkaterve. 1976. 02. 12.
- [9] A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 17/1976. MT sz. rendelete a könyvtárakra vonatkozó 1976. évi 15. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról. 1976. 06. 07.
- [10] TÓTH Gyula: [Feljegyzés] (66/79.1.24.) 1979. 01. 22.
- [11] Az Állami Gorkij Könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzata (240/1980). Állami Gorkij Könyvtár, 1980. 03. 29.
- [12] LUKÁTS János: Útjelzőkövek és világítótornyok. = Könyvtári Figyelő, 5. köt. 5. sz. 1997. p. 21–30.
- [13] BALOGHNÉ MILÁNKOV Anna: Válaszlevél Havasi Istvánné igazgatónak, Mogyoróssy János Városi Járásai Könyvtár, Gyula (331/1981) Állami Gorkij Könyvtár, 1981. 04. 28.
- [14] Az Állami Gorkij Könyvtár 1986. évi munkaterve (55/1986). Állami Gorkij Könyvtár, 1986. 01. 15.
- [15] Az Állami Gorkij Könyvtár 1987. évi munkaterve (55/1987). Állami Gorkij Könyvtár, 1987. 01. 21.
- [16] FEKETE Olga: A nemzetiségi nyelvű könyvellátás helyzete. Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztály, 1984. 06. 25.
- [17] STARK Ferenc: A nemzetiségi nyelvű könyvellátás helyzete. Emlékeztető (448/1/1984. 07.20.). Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztály, 1984. 07. 13.

- [18] Állami Gorkij Könyvtár: Jelentés a nemzetiségi báziskönyvtárak szakfelügyeleti vizsgálatáról. 1985.
- [19] Állami Gorkij Könyvtár: Jelentés a nemzetiségi báziskönyvtárak szakfelügyeleti vizsgálatáról 1985. p. 16.
- [20] 1991. évi XX. törvény a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről. 1991. 06. 23.
- [21] KÁLLAI Ernő: A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról 2010. [Budapest], 2010. p. 192.
- [22] Országos Idegennyelvű Könyvtár 1996. évi beszámoló jelentése (128/1997). 1997.
- [23] Javaslat a nemzeti és etnikai kisebbségek könyvtári ellátásának rendezésére, korszerűsítésére (18/2000). 2000. 01. 06.
- [24] Javaslat a nemzeti és etnikai kisebbségek könyvtári ellátásának rendezésére, korszerűsítésére (18/2000). 2000. 01. 06. p. 4.
- [25] Intézkedési terv az Országos Idegennyelvű Könyvtár nemzetiségi könyvtárak ellátását szolgáló munkájának beindítására (165/2000.03.07.). Országos Idegennyelvű Könyvtár, 2000. 03. 09.
- [26] Emlékeztető (18/2000.08.29.). Országos Idegennyelvű Könyvtár, 2000. 08. 29.
- [27] Emlékeztető az Országos Idegennyelvű Könyvtárban (OIK) 2000. szeptember 26-án megtartott könyvtári értekezletről (18/20000926). 2000. 09. 27.
- [28] KÁLLAI Ernő. A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról 2010. p. 19.

Beérkezett: 2013. VI. 28-án.

Jelentkezési felhívás segédkönyvtáros tanfolyamra

A BME OMIKK 2014. január 9-én keresztféléves képzési formában segédkönyvtáros tanfolyamot indít.

Jelentkezési határidő: 2013. november 30.

A tanfolyam helye:

BME OMIKK 1111 Budapest, Budafoki út 4-6. K épület I. emelet 52.

A tanfolyam OKJ száma: 52 322 01

Intézményi akkreditációs lajstromszám: ALF-029

Felnőttképzési nyilvántartási szám: 01-0509-04

A képzés időtartama két félév.

A képzés összóraszám: 450 óra (350 óra tantermi elmélet és gyakorlat + 100 óra szakmai terepgyakorlat).

Részvételi díj a két félévre

150 000 Ft + a 2014-es vizsga időpontjában aktuális központi díjszabás szerinti vizsgadíj (kb. 65 000 Ft)

Felvételi vizsga nincs, a beiratkozás feltétele az érettségi bizonyítvány bemutatása.

A tanfolyam jegyzeteit, segédkönyveit kölcsönzés formájában biztosítja a szervező intézmény.

A tanfolyam modulszerkezetű.

Moduljai:

- A könyvtári rendszer működése.

- Könyvtári gyűjteményszervezés és állományfeltárás.
- Könyvtári olvasószolgálat és tájékoztatás.

A foglalkozásokat hetente egy alkalommal, csütörtökönként tartjuk, illetve minden hónap utolsó hetében kétnapos elfoglaltságot jelent a tanfolyam (szerda és csütörtök).

A tanórák mindkét napon 8 és 17 óra között zajlanak 60 perces ebédszünettel.

Jelentkezni az **alábbi címre** eljuttatott (kitöltött, lehetőség szerint kinyomtatott) jelentkezési úrlappal lehet:

BME OMIKK
Segédkönyvtáros képzés
1111 Budapest
Budafoki út 4-6.

A jelentkezési úrlap és a felnőttképzési szerződés itt érhető el:

<http://www.omikk.bme.hu/main.php?folderID=1320&articleID=2490&ctag=articlelist&iid=1>

Minden érdeklődőt szeretettel várunk!

További felvilágosítással az alábbi elérhetőségen szolgálunk:

Lengyel Gyöngyi
tanfolyamvezető
Telefon: +36 1 463-3534
E-mail: gylengyel@omikk.bme.hu